

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.38>

ТИМЧЕНКО Г.П., КРУСЯН А.Р., МУЗИКА І.В.

**ПОЗАСУДОВІ (АЛЬТЕРНАТИВНІ) ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ
В РАДЯНСЬКІЙ ТА СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ****EXTRAJUDICIAL (ALTERNATIVE) FORMS OF PROTECTION OF INDIVIDUALS
IN SOVIET AND MODERN UKRAINE: SOURCES OF REGULATION**

Актуальність статті полягає в тому, що у період радянської влади Україна зазнала суттєвих змін у правовій системі. Однією з особливостей радянської правової системи було становлення та розвиток позасудових форм захисту прав і свобод громадян. Разом з тим судова форма захисту прав громадян відігравала основну роль у вирішенні спорів між фізичними та юридичними особами, державними органами та/чи органами місцевої влади. Позасудові форми захисту прав громадян, хоча й не завжди відповідали міжнародним стандартам прав людини, однак стали важливою складовою правової системи радянської України. Вони застосовувались як інструменти для вирішення спірних питань між громадянами, підприємствами, установами та державою. Завдяки цим механізмам особи могли отримати доступ до захисту своїх прав, не звертаючись до суду. Однак, ці інститути не були позбавлені обмежень, адже їх діяльність контролювалася державою, що часто обмежувало реальну незалежність таких органів. Доведено, що у радянській період важливу роль у цьому процесі відігравали адміністративні органи, профспілки та громадські організації, що виконували функції контролю та захисту прав громадян у різних сферах. В сучасному періоді розвитку України позасудові форми захисту можуть застосовуватися до звернення до суду, в судовому процесі, але процедура розгляду справи у суді буде зупинена чи припинена на підставі судового рішення. До таких форм відносяться в Україні третейський розгляд, міжнародний комерційних арбітраж, медіація, переговори тощо, які на сьогодні розвиваються та удосконалюються. Встановлено, що хоча цивільні права в радянському суспільстві обмежувалися через ідеологію влади та дотримання «комуністичних та соціальних стандартів» поведінки громадян, проте існували форми позасудового захисту прав, які допомагали вирішувати спори та конфлікти без звернення до суду. Попри те, що правові механізми захисту прав громадян радянської епохи не завжди відповідали принципам демократії та прав людини, вони все ж мали значення для функціонування соціальної системи. Дослідження цього питання є важливим для аналізу історії розвитку правової системи України та вивчення впливу радянського правового регулювання на сучасні механізми захисту прав громадян.

Ключові слова: примирення, третейський суд, товариський суд, суд, альтернативне вирішення спорів, спір, захист прав, джерела права, медіація, позасудові форми захисту прав.

© ТИМЧЕНКО Г.П. – доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу цивільно-правових наук (Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України) <https://orcid.org/0000-0003-4263-9948>

© КРУСЯН А.Р. – доктор юридичних наук, заслужений юрист України, професор, вчений секретар (Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України) <https://orcid.org/0000-0001-6437-2864>

© МУЗИКА І.В. – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Відділу історії держави і права України (Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України) <https://orcid.org/0000-0002-8822-6156>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The relevance of the article lies in the fact that during the Soviet period, Ukraine underwent significant changes in the legal system. One of the features of the Soviet legal system was the formation and development of extrajudicial forms of protection of citizens' rights and freedoms. At the same time, the judicial form of protection of citizens' rights played a major role in resolving disputes between individuals and legal entities, state bodies and/or local authorities. Extrajudicial forms of protection of citizens' rights, although not always meeting international human rights standards, nevertheless became an important component of the legal system of Soviet Ukraine. They were used as tools for resolving disputes between citizens, enterprises, institutions and the state. Thanks to these mechanisms, individuals could gain access to the protection of their rights without going to court. However, these institutions were not without restrictions, since their activities were controlled by the state, which often limited the real independence of such bodies. It has been proven that in the Soviet period, administrative bodies, trade unions and public organizations played an important role in this process, which performed the functions of control and protection of citizens' rights in various spheres. In the modern period of Ukraine's development, extrajudicial forms of protection can be applied to an appeal to the court, in a judicial process, but the procedure for considering the case in court will be stopped or terminated on the basis of a court decision. Such forms in Ukraine include arbitration, international commercial arbitration, mediation, negotiations, etc., which are currently being developed and improved. It has been established that although civil rights in Soviet society were limited by the ideology of the government and adherence to "communist and social standards" of citizens' behavior, there were forms of extrajudicial protection of rights that helped resolve disputes and conflicts without going to court. Despite the fact that the legal mechanisms for protecting the rights of citizens of the Soviet era did not always comply with the principles of democracy and human rights, they were still important for the functioning of the social system. Research on this issue is important for analyzing the history of the development of the legal system of Ukraine and studying the influence of Soviet legal regulation on modern mechanisms for protecting citizens' rights.

Key words: *reconciliation, arbitration court, comradely court, court, alternative dispute resolution, dispute, protection of rights, sources of law, mediation, extrajudicial forms of protection of rights.*

Актуальність теми. У період радянської влади Україна зазнала суттєвих змін у правовій системі. Однією з особливостей радянської правової системи було становлення та розвиток позасудових форм захисту прав і свобод громадян. Разом з тим судова форма захисту прав громадян відігравала основну роль у вирішенні спорів між фізичними та юридичними особами, державними органами та/чи органами місцевої влади. Позасудові форми захисту прав громадян, хоча й не завжди відповідали міжнародним стандартам прав людини, однак стали важливою складовою правової системи радянської України. Вони застосовувались як інструменти для вирішення спірних питань між громадянами, підприємствами, установами та державою. Завдяки цим механізмам особи могли отримати доступ до захисту своїх прав, не звертаючись до суду. Однак, ці інститути не були позбавлені обмежень, адже їх діяльність контролювалася державою, що часто обмежувало реальну незалежність таких органів.

За сучасного розвитку права та держави Україна позасудові форми захисту відповідають міжнародним стандартам захисту прав громадян, однак, враховуючи тенденції щодо розвитку суспільних відносин, виникнення нових суспільних відносин, в юриспруденції виникає потреба в дослідженні основних джерел їх регулювання з метою їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень. Юридична література рясніє науковими роботами щодо позасудових форм та судової форми захисту прав громадян, їхнього співвідношення. Це, наприклад, роботи О.Є. Аврамової, М.С. Долинської, О.О. Грабовської, К.В. Гусарова, О.С. Захарової, О.О. Кармази, С.О. Короеда, В.А. Кройгора, М.В. Сидоренко, Ю.Д. Притики, Т.В. Федоренко та інших. Разом з тим, юриспруденція потребує наукових комплексних досліджень становлення та розвитку позасудових форм захисту не тільки в сучасний період розвитку України, але і в інші історичні періоди державотворення.

Мета статті – науково-практичний аналіз розвитку позасудових форм захисту прав осіб у радянській та сучасній Україні, зокрема, в частині джерел регулювання відносин, спрямованих на захист прав осіб шляхом застосування позасудових (альтернативних) форм захисту.

Результати дослідження. Позасудові (альтернативні) форми захисту прав фізичних та юридичних осіб у радянському праві були важливою частиною правової системи, які підтримували комуністичну ідеологію та спрямовувалися на забезпечення стабільності державної влади через механізми, що «обходили» традиційний судовий процес у порядку, визначеному чинним на той час законодавством Української РСР. Відтак у праві Української РСР позасудові форми захисту проявлялися через різноманітні органи та інститути, які виконували функції захисту прав громадян без безпосередньої участі суду, однак на комуністичних та соціалістичних принципах, передбачених в Конституції Української РСР. Це включало адміністративні органи, профспілки, комітети, а також інші громадські структури, наприклад, громадський суд тощо.

Що ж стосується сучасного періоду розвитку права України, то позасудові форми захисту визначені в законодавстві України як самостійні, незалежні форми захисту прав та інтересів фізичних а юридичних осіб, які можуть застосовуватися до судового процесу, під час судового процесу, який на час такого розгляду зупиняється чи закривається. Так, наприклад, відповідно до ст. 182 Господарського процесуального кодексу України у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. Відтак, згідно із ст. 231 цього Кодексу господарський суд закриває провадження у справі, якщо після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Ми підтримуємо висновки, зокрема, О.О. Кармази, Д.В. Кушерець, Г.В. Луцької про те, що в юриспруденції не сформовано єдиного підходу до розуміння поняття «форма захисту прав громадян». Разом з тим щодо їх класифікації то, найпоширенішою в науці є класифікація форм захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні. Відтак, юрисдикційна форма захисту складається із судового (звернення до суду), адміністративного (звернення до органів місцевого самоврядування, державних органів) та нотаріального захисту (звернення до нотаріуса). Позасудова (альтернативна) форма захисту прав та інтересів осіб – це дії осіб чи законом визначених суб'єктів (наприклад, медіатора) щодо захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до суду у межах застосування самозахисту, претензійного порядку вирішення спорів (конфлікту) чи процесу медіації, тощо [1; 2; 3].

На думку Діденко Л.В., юрисдикційний позасудовий порядок захисту прав здійснюється уповноваженими органами державної влади. До юрисдикційного позасудового порядку захисту можна вдатися, якщо суб'єктивне цивільне право було порушене державним органом або органом місцевого самоврядування, які виступають як представники публічної влади, а також особою, яка перебуває за потерпілим у рівноправних відносинах. Потерпілі в таких випадках можуть звернутися за захистом своїх прав до органів державної влади. Юрисдикційний позасудовий порядок захисту цивільних прав може бути розділений на обов'язковий і факультативний. Ця класифікація має процесуальне значення. Якщо законом передбачено обов'язковий позасудовий порядок захисту цивільного права, то звернутися до суду можна тільки після його реалізації, інакше провадження у справі буде припинено, оскільки такі спори не підлягають розгляду в суді. У позасудових державних органів є прямиий обов'язок під час розгляду скарги або заяви прийняти «заходи, спрямовані на відновлення або захист порушених прав, свобод і законних інтересів особи», тобто самостійно обирати і реалізовувати спосіб захисту, якщо потерпілий його неправильно обрав. Неюрисдикційна форма захисту може бути реалізована як застосування м'якого оперативного впливу щодо особи, яка порушила цивільні права, або самозахист, що розуміється як юридична можливість особи на власний розсуд і самостійно використовувати примусові засоби протидії. Позасудові способи захисту цивільних прав можуть реалізовуватись як у вже відкритому судовому процесі, так і поза ним [4].

Відтак, узагальнюючи наукові доробки щодо розкриття змісту правової категорії «позасудові форми захисту», зазначимо, що позасудові форми захисту прав фізичних та юридичних осіб - це система правових механізмів (способів, засобів захисту), що забезпечують захист прав і свобод громадян та юридичних осіб без безпосереднього звернення до суду, в спосіб, в межах та в порядку, визначених чинним законодавством. У радянському праві позасудовий захист існував переважно у вигляді адміністративного, профспілкового, комітетського контролю та механізмів, які дозволяли громадянам звертатися до органів, що не були судовими, для вирішення правових конфліктів чи захисту своїх інтересів. Позасудовий захист часто використовувався у справах, які

не мали великої юридичної складності або були визнані не надто важливими для формального судового розгляду. Відтак, наприклад, при застосуванні позасудової форми захисту – розгляд справи в товариському суді заходами впливу на порушника відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 23 березня 1977 року № 1852-IX «Про затвердження Положення про товариські суди Української РСР і Положення про громадські ради по роботі товариських судів Української РСР», зокрема, було публічне пробачення у потерпілого або колективу, громадський осуд тощо.

Позасудовий захист у радянському праві, хоча і мав вплив комуністичної та соціалістичної ідеології, разом з тим ґрунтувався на таких основних принципах, як: законність, доступність та своєчасність. Тож, законність вимагала, щоб усі органи, що виконували функції позасудового захисту, діяли в межах встановлених державою норм, хоча на практиці часто їх діяльність була підпорядкована державній ідеології та партійним структурам. Принцип доступності забезпечував можливість звернення до відповідних органів без необхідності проходити складні судові процедури, що особливо важливо для громадян, які переживали за «репресії» від зацікавлених осіб. Своєчасність дозволяла оперативно вирішувати спори, уникати судових процесів, однак часто рішення приймалися без належної перевірки, що знижувало їх справедливості.

В радянський період, як і в сучасний період розвитку України, основна відмінність між позасудовим і судовим захистом прав фізичних та юридичних осіб полягала в тому, що позасудовий захист не передбачав участі та контролю суддів за процедурами, які відбувалися при розгляді справи чи спору в позасудових формах. Як правило, такий контроль прослідковується в частині дотримання принципу законності над рішеннями, які приймалися при застосуванні позасудових форм захисту (наприклад, щодо рішень товариського суду чи третейського суду). Разом з тим, слід звернути увагу й на те, що позасудові органи в радянський період діяли на користь державної ідеології, а не інтересів окремих осіб, що знижувало справедливості і прозорості позасудової форми захисту прав.

Як вже зазначалося, в радянський період існували деякі позасудові форми захисту прав фізичних та юридичних осіб, які або припинили своє «існування» через їх не актуальність чи їх діяльність не відповідали принципам незалежної України, або були удосконалені та збереглися до сьогодні.

Так, наприклад, однією із позасудових форм врегулювання спорів та конфліктів були товариські суди. Основним джерелом регулювання їх діяльності були, наприклад, Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 15 серпня 1961 року «Про затвердження Положення про товариські суди Української РСР», Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23 березня 1977 року № 1852-IX «Про затвердження Положення про товариські суди Української РСР і Положення про громадські ради по роботі товариських судів Української РСР» тощо. Нормативно-правовий аналіз норм цього Указу доводить, що джерелами регулювання діяльності товариського суду було законодавство та моральні норми.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 23 березня 1977 року № 1852-IX товариські суди - це виборні громадські органи, які покликані активно сприяти вихованню громадян у дусі комуністичного ставлення до праці, дбайливого ставлення до соціалістичної власності, додержання правил соціалістичного співжиття, розвитку в них почуття колективізму і товариської взаємодопомоги, поважання гідності і честі радянських людей. Відтак товариські суди створювалися: 1) на підприємствах, в установах, організаціях, вищих і середніх спеціальних навчальних закладах за рішенням загальних зборів трудового колективу, колективу студентів або учнів; 2) в колгоспах, у будинках, які обслуговуються житлово-експлуатаційними організаціями або об'єднуються вуличними, квартальними, домовими комітетами, а також у селищах і селах за рішенням загальних зборів членів колгоспу, загальних зборів (сходу) мешканців будинків або громадян селища, села за згодою виконавчих комітетів відповідних Рад народних депутатів; 3) у великих трудових колективах – в цехах підприємств, відділках радгоспів, бригадах колгоспів і деяких інших підрозділах; 4) в колективах чисельністю не менше 50 чоловік; 5) в окремих випадках за згодою вищестоящого профспілкового органу або виконавчого комітету відповідної місцевої Ради народних депутатів в колективах чисельністю менше 50 чоловік [5].

Крім того в радянській Україні профспілки відігравали також важливу роль у захисті прав робітників. Так, наприклад, відповідно до ст. 43 Закону Української РСР «Про затвердження Кодексу законів про працю Української РСР» від 1971 року розірвання трудового договору з підстав, передбачених пунктами 1 (крім випадку ліквідації підприємства, установи, організації), 2-5, 7 статті 40 і пунктами 2 і 3 статті 41 цього Кодексу, може бути проведено лише за попередньою

згодою профспілкового органу. Якщо розірвання трудового договору з працівником проведено власником або уповноваженим ним органом без звернення до профспілкового органу, суд зупиняє провадження по справі, запитує згоду профспілкового органу і після її одержання або відмови профспілкового органу в дачі згоди на звільнення працівника розглядає спір по суті. Слід також зазначити, що трудові спори вирішувалися на підставі й інших джерел права, як от, наприклад, Указ Президії Верховної Ради СРСР від 20 травня 1974 року «Про затвердження Положення про порядок розгляду трудових спорів», оскільки дія законодавства СРСР на території Української РСР була обумовлена нормами чинної на той час Конституції Української РСР та відповідних норм Кодексу законів про працю Української РСР. Так, наприклад, згідно із ст. 222 цього Кодексу порядок розгляду трудових спорів комісіями по трудових спорах, фабричними, заводськими, місцевими комітетами професійних спілок і вищими в порядку підлеглості органами регулюється Основами законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю, Положенням про порядок розгляду трудових спорів, затверджених Президією Верховної Ради СРСР, цим Кодексом, а порядок розгляду справ по трудових спорах у районних (міських) народних судах визначається, крім цього, й цивільним процесуальним законодавством.

Ще однією позасудовою формою захисту трудових прав робітників були комісії з трудових спорів, які діяли та формувалися відповідно до норм трудового законодавства.

У радянській Україні важливу роль у позасудовому захисті прав громадян відігравали громадські організації, зокрема у сфері захисту прав споживачів. Ці організації мали механізми для контролю за якістю товарів та послуг, а також для вирішення проблем, пов'язаних із порушенням споживчих прав.

Україна першою серед республік СРСР прийняла Закон «Про захист прав споживачів» (1991 р.), що заклало юридичні основи. Відповідно до ст. 4 цього Закону державний захист прав громадян як споживачів здійснюють Ради народних депутатів, їх виконавчі та спеціально уповноважені органи, а також суд. Статтею 17 цього Закону передбачено, що з метою захисту своїх прав та інтересів громадяни Української РСР мають право створювати на добровільній основі об'єднання споживачів [6]. Однак ці організації, незважаючи на те, що були створені для захисту прав споживачів, інколи діяли під тиском державних інтересів і не могли ефективно захистити інтереси громадян, якщо вони суперечили «офіційній політиці» радянської України.

Ще однією формою захисту прав осіб у позасудовому порядку є діяльність третейського суду, який у своїй діяльності керувався нормами законодавства. Його створення, наприклад, було передбачено в ст. 25 Цивільного процесуального кодексу Української РСР, за якою у випадках, передбачених законом, цивільні справи можуть розглядатись товариськими і третейськими судами в порядку, передбаченому Положенням про товариські суди і Положенням про третейські суди України. У випадках, передбачених законом або міжнародними договорами, спори, що виникають з цивільних правовідносин, за згодою сторін можуть бути передані на вирішення Міжнародного комерційного арбітражного суду чи Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України. Тобто, крім товариських і третейського суду спори могли розглядатись в міжнародному комерційному арбітражі як позасудовій формі захисту прав осіб.

Тобто, позасудовий захист прав у радянській Україні здійснювався через різні форми, зокрема адміністративні органи, профспілки та громадські організації. Кожна з цих форм мала свої переваги та недоліки. Адміністративні органи забезпечували швидке вирішення спорів, але часто були піддані політичному впливу. Профспілки захищали права працівників, проте також працювали в рамках партійної ідеології, що обмежувало їх ефективність. Громадські організації, зокрема щодо захисту прав споживачів, здійснювали контроль за якістю товарів і послуг, однак їх діяльність була обмежена впливом держави. Відтак позасудовий захист прав в радянській Україні розвивався в контексті загальної радянської правової системи, яка мала специфічні особливості, що відрізнялися від більшості західних та демократичних правових моделей.

Після здобуття незалежності України в 1991 році, країна пережила численні зміни в правовій сфері, зокрема в контексті позасудового захисту прав громадян. Перехід від тоталітарної радянської системи до демократичної держави вимагав адаптації багатьох правових механізмів та форм до нових економічних і політичних реалій, до норм Конституції України. Позасудовий захист прав у пострадянській період пережив трансформацію, оскільки українське суспільство почало інтегрувати європейські правові стандарти, зокрема принципи верховенства права та захисту прав людини, що передбачали незалежність органів, прозорість і можливість ефективного оскарження рішень.

Одним із основних змін, які відбулись після 1991 року, було підвищення ролі незалежних органів у захисті прав громадян, які стали активніше виконували роль контролерів за

дотриманням прав людини та виступали за зміни в законодавстві, орієнтуючись на міжнародні стандарти прав людини.

Незважаючи на значні зміни в законодавстві України, вплив радянської правової системи продовжує відчуватися в Україні, зокрема в контексті позасудового захисту прав. Багато радянських практик залишалися в основі нових інститутів, які після 1991 року працювали в Україні, і цей вплив зберігався в перші роки незалежності, коли відбувався перехід до нової правової системи.

Так, наприклад, мова йде про повноваження третейського суду, які визначаються Законом України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701-IV, міжнародного комерційного арбітражу – Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року № 4002-XII.

Крім того, до позасудових форм захисту прав осіб на сьогодні відноситься в медіація, процедура якої регулюється Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX.

Цікаві норми для практики та юриспруденції загалом в частині застосування позасудових форм захисту прав громадян містяться в Законі України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX, який ще не набрав чинності. Цей Закон, зокрема використовує правову конструкцію «позасудове врегулювання споживчих спорів» та передбачає «можливість застосування механізму позасудового врегулювання спорів» та створення «органу позасудового врегулювання спорів». Статтею 40 цього Закону передбачено, що захист прав споживачів може здійснюватися органами позасудового врегулювання спорів між споживачем та суб'єктом господарювання, порядок створення, статус та умови функціонування яких визначаються окремим законодавством. Органи позасудового врегулювання спорів розглядають справи, які стосуються: 1) продукції, придбаної на суму не більше ніж 50 тисяч гривень; 2) порушень порядку гарантійного ремонту або заміни продукції; 3) порушень умов доставки товарів, придбаних за договорами, укладеними поза офісним чи торговельним приміщенням. Рішення, винесені органами позасудового врегулювання спорів відповідно до їх компетенції, є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання. У разі незгоди однієї із сторін з рішенням органу позасудового врегулювання спорів така сторона звертається з відповідним позовом до суду, до якого додається винесене по справі рішення органу позасудового врегулювання спорів. При цьому споживач має право звернутися до компетентного органу.

Відтак зазначене вище вказує на застосування в Україні різних позасудових форм врегулювання спорів, як тих, що діють як удосконалені форми з радянського періоду, так і нових форм. Разом з тим після здобуття незалежності позасудовий захист прав в Україні зазнав значних змін, орієнтуючись на міжнародні стандарти та демократичні принципи.

Висновки. Розвиток позасудових форм захисту прав осіб у радянській та сучасній Україні є важливою частиною історії правової системи країни, що відображає особливості правового регулювання в умовах тоталітарної держави та в умовах розвитку України як незалежної, демократичної держави. В умовах радянської реальності позасудові форми були важливим елементом правового механізму захисту прав, однак монополія у захисті прав належала суду. Позасудові форми захисту прав осіб дозволяли громадянам вирішувати певні правові спори та конфлікти, не звертаючись до суду, зокрема через адміністративні органи, профспілки, громадські організації, а також через спеціалізовані органи контролю тощо. Однак, ці механізми не були позбавлені державного контролю, що обмежувало їх ефективність та реальну незалежність.

Позасудові форми захисту прав у радянський період базувались на ідеології держави та прагненні до централізованого контролю, що часто обмежувало реальну можливість громадян захистити свої інтереси.

Після здобуття незалежності України багато з позасудових форм захисту прав осіб трансформувалися або були скасовані. Проте деякі з них знайшли своє відображення в сучасному правовому порядку країни. На сьогодні позасудові форми захисту прав осіб, ґрунтуючись на конституційних принципах, зокрема верховенства права, законності, захисту прав іншими способами, ніж судовий захист, покладаючи в основу своєї діяльності принципи незалежності, неупередженості, добровільності тощо, сприяють громадянам в захисті їх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав. Вибір форми позасудового захисту належить конфліктуєчим сторонам за домовленістю. Прийняті рішення є обов'язковими для виконання сторонами спору, однак, наприклад, що стосується медіації в частині виконання угоди за результатами медіації законодавство України потребує внесення відповідних змін [7]. Нами підтримуються й інші наукові висновки щодо удосконалення позасудових форм захисту прав осіб 8; 9].

Список використаних джерел:

1. Кармаза О.О., Кушеречь Д.В., Луцька Г.В. Медіація в Україні як ефективна позасудова форма захисту прав громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану. Human rights and public governance in modern conditions : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С.236-251.
2. Кармаза О.О. Концепції охорони та захисту житлових прав в Україні: матеріальний та процесуальний аспекти: монографія. Миронівка: ПрАТ «Миронівська друкарня», 2013. 400 с.
3. Кармаза О.О. Засоби та способи захисту прав суб'єктів житлових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 154-157.
4. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44-49.
5. Про затвердження Положення про товариські суди Української РСР і Положення про громадські ради по роботі товариських судів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23 березня 1977 р. № 1852-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1852-09#Text>
6. Про захист прав споживачів : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed19931215#Text>
7. Наприклад, Закон України «Про медіацію» Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О.О., д.ю.н., професора Кушеречь Д.В., к.ю.н., доцента Федоренко Т.В., адвоката Домінгос Г. К: ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.
8. Короед С. О. Третейське судочинство: питання трансформації в досудову форму захисту прав. *Судова апеляція*. 2014. № 2 (35). С. 63–67.
9. Короед С. О. Проблеми реалізації інституту мирової угоди в цивільному (господарському) судочинстві на стадії її затвердження судом. *Держава і право*. 2022. Вип. 91. С. 52–66.

Дата першого надходження статті до видання: 15.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025